

Bir İbâdi Fıkıh Usûlü Kitabı Olarak ‘Adl ve’l-inşâf fî ma‘ rifeti ihtilâf-l’ve fıkıh-l’uşûli | Osman Bilen

İDE AKADEMİ | DÖNEM ÖDEVİ 2020-2021

Biz bu çalışmamızda İbâdî bir âlim olan Ebû Ya’kûb Yûsuf b. İbrâhîm es-Sedrâtî el- Vercelânî’n (ö. 570/1175) el- ‘Adl ve’l-inşâf fî ma‘ rifeti uşûli’l-fıkıh ve’l-ihtilâf (هـ ق ف ل ا ل و ص ا ة ف ر ع م ي ف ف ا ص ن ا ل و ل د ع ل ا ب ا ت ك) adlı eseri hakkında bilgi vermeye çalışacağız. Bu eser hakkında bilgi vermeden önce bu eserin müellifi hakkında biraz bilgi vermek yerinde olacaktır.

Vercelânî’nin Hayatı ve Eserleri

Vercelânî 500 (1106) yılında Cezayir’in güneyinde İbâdîyye’nin önemli merkezlerinden biri olan Vercelân şehrinin Sedrâte köyünde dünyaya geldi. Hakkındaki derli ve düzenli bilgileri İbâdî fâkih, şâir ve tarihçi olan ed-Dercini’den (ö. 670/1271) alıyoruz. İlk derslerini memleketinin önemli alimlerinden aldı. Bu alimler arasında Ebu Süleyman Eyyûb b. İsmâil ve Hafız ve müctehid olan Ebû Zekerıyyâ Yahyâ b. Ebû Zekerıyyâ vadır. [1] Dercini Tabaqâtü’l-meşâ’ih bi’l-Mağrib adlı eserinde ilimde derinleşmiş ve tüm ilimleri kendinde toplamış bir âlim olduğunu dile getirmektedir. Kur’an ilmi, Kelâm, dil bilgisi, hadis, tefsir, tarih, seyahat notları, miras hukuku, coğrafya, hadis âlimleri v.b konularda çalışmış çok yönlü bir âlimdir. Dercini onun her alanda söyleyecek bir sözü olan bir âlim olduğunu dile getirmektedir. Dercini ilim konusundaki iştiağının çok olduğunu, hatta yedi sene evden sadece ihtiyaçlarını gidermek dışında hiç çıkmadığını, hep ilimle uğraştığını, ders anlattığını ve belirli çalışmaları kopya ettiğini söylemektedir. Dercini kendisinden önceki güvenilir bulunduğu bazı alimleri kaynak göstermek suretiyle ‘in el-adl ve insaf adlı fıkıh usulü kitabının Eriğ ve Vercelân şehirleri de dahil tüm memlekette yedi veya sekiz kopyasının olduğunu dile getirdiklerini söylemektedir. Ancak kendisi sadece üç kopyasını gördüğünü söylemektedir. [2] , Endülüs’ün Kurtuba ve Gırnata şehirlerinde uzun süre yaşadı ve orada çeşitli ilimlerin tahsilini yaptı. [3] Burası onun için ilim açısından bir dönüm noktası olmuştur. Çünkü Müslümanlar Endülüs’te altıncı yüzyılda kurmuş oldukları üniversiteler ve hazırlamış oldukları ilim ortamıyla eğitim açısından bir zirve dönemi yaşamıştır. Eğitim gördüğü ortam yüksek öğrenim açısından tahsiline büyük katkı sağlamıştır. Genç yaşta Endülüs’e gitmişti. Endülüs’te dil, hadis, astronomi gibi alanlarda iyi bir eğitim aldı. [4] Birçok ilim halkasında bulundu. Hem nakli hem de akli ilimlerde kendisini yetiştirdi. Endülüslülerin onu Câhız’a benzettiği söylenir. Ekvator’da yaşayan Afrika toplumlarıyla temasa geçti ve Afrika çevresi hakkında değerli çalışmalar sundu. Ekvator çizgisi hakkında çalışma yapan ilk İslâm alimlerinden birisi sayılır. Bir Kelâm kitabı olan ed-Delîl ve’l-burhân li-ehli’l- ‘uqûl ’ de Ekvator çevresi hakkında bilgi verdiği bilgileri "Yedi iklim ve Ekvator Çizgisi" başlığı altında anlatmaya çalışmıştır. [5] Endülüs’ten sonra Cezayir’e döndü. Cezayir’den sonra Sudan’a hem ilim hem de ticaret amacıyla seyahatlerde bulundu. Daha sonra Hac farızasını yerine getirmek için Hicaz’a gitti. Hicaz yolculuğunu el-Kaşîdetü’l-Hicâziyye olarak 360 beyitte topladı. Oradaki önemli alimlerden hadis, tefsir, fıkıh, kelim ve Arap dili edebiyatı dersleri aldı. [6] Hangi iş ile uğraşmış olursa olsun, eğitim ve yeni bir şeyler öğrenmek onun için hep öncelikli olmuştur. İlim öğrenme ve öğretme konusunda çok ısrarcıydı. İbâdî alim ve fakih Ebû Ammâr et-Tenâvütî el- ve Ebû Amr Osman b. Halîfe es-Sevfi el-Mîrgannî o dönemde çağdaşı olan alimler içerisinde yer alır. İyi bir âlim olmakla beraber ahlaklı, zâhid ve tevazu sahibi olması etkisini daha da arttırmıştır. Öğrencileri arasında oğlu Ebû İshak İbrâhîm ve Ebû Süleyman b. Eyyûb b. Nûh öğrencileri arasında yer alır. [7] Birçok ilim halkasında ders vermiş olmasına rağmen, sadece bu iki öğrencisi hakkında bilgimiz mevcuttur. [8]

Eserleri

Günümüze ulaşan on iki eseri olduğu kaynaklarda geçmektedir. Biz bu eserlerin isimlerini ve eserleri tanıtıcı kısa bir bilgi vermekle yetineceğiz. Konumuzu oluşturan fıkıh usûlü kitabını detaylı bir şekilde anlatmaya çalışacağız.

هـ ق ف ل ا ل و ص ا ة ف ر ع م ي ف ف ا ص ن ا ل ا و ل د ع ل ا ب ا ت ك (فالتخال او) Usulü fıkıh kitabıdır. Üç ciltten oluşmaktadır. İbâdî fıkıh usûlünün en önemli eserlerinden birisidir. Çalışmamızda bu eseri tanıtmaya çalışacağız.

ed-Delîl ve'l-burhân li-ehli'l- 'uqûl (نامر ب ل ا و ل ی ل د ل ا) Usulü din kitabıdır. Üç ciltten oluşan bir kelâm kitabıdır. İbâdî kelâm kitabı olmasına rağmen içinde, felsefe, mantık, coğrafya, fıkıh, dil, tarih v.b alanları ihtiva etmektedir.

Tertîbu Müsnedi'r-Rebî' b. Hâbîb (ب ی ب ح ن ب ع ی ب ل ا م ا م ل ا د ن س م ح ی ح ص ل ا ع م ا ج ل ا) İbâdîyye'nin Kur'ân- ı Kerim'den sonra en güvenilir kaynak olarak kabul ettikleri bir hadis kitabıdır. Ayrıca en sahih İbâdî hadis kitabıdır. [9] Bu kitap Rebî' b. Hâbîb el-Ferâhîdî'nin el-Müsned'inin yeniden derlenmiş halidir. [10]

Merecû'l-bahreyn : Kitab-ı Mantık'da denilebilir. Mantık ilmine dairdir. ed-Delîl ve'l-burhân li-ehli'l- 'uqûl eserinin sonuna eklenmiştir.

Tefsîrû'l-Kur'ânî'l-kerîm : Günümüze ulaşamayan bu eserin yetmiş cüzden oluştuğu söylenmektedir. Ancak kitap günümüze ulaşmadığı için içerik hakkında bir malumat bulunamamaktadır. Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri ile ilgili kısmın yedi yüz varak olduğunu Berrâdî el-Cevâhirü'l-müntekât adlı eserinde bahseder. [11]

el-Kaşîdetü'l-Hicâziyye: Hac vazifesini yerine getirmek için Hicaz'a yaptığı yolculuk esnasında kaleme aldığı üç yüz atmış beyitten oluşan bir kasidedir.

Dîvânü şî'r : Günümüze sadece Hocası Ebu Süleyman Eyyûb b. İsmâil için yazdığı mersiye dışında günümüze ulaşan başka kısım bulunmamaktadır.

Risâle fî terâcimi ricâli'l-Müsned: Tertîbu Müsnedi'r-Rebî' b. Hâbîb'in kitabındaki "Ricale" başlığında dairdir.

Kitâbü'l-Esmâ' : 8 varaktan oluşan el yazması şeklindedir. [12]

Resâ' il mütenevvi' a: Üç ciltten oluşan kelim kitabının sonunda yer almaktadır.

Şerhu Siyeri Maḥbûb b. er-Raḥîl fî târîḫi'l-İbâziyye bi'l-Meşriḳ: Bu eser hakkındaki bilgiyi çağdaşı olan Ebû Ammâr et-Tenâvûtî el-'n Sîretü Ebî 'Ammâr 'Abdilkâfi adlı eserinde bahsetmektedir.

Fütûḥu'l-Maḡrib: Almanya'daki bir yazma eser nüshasının olduğuna dair kayıtlar bulunmaktadır. [13]

هـ ق ف ل ا ل و ص ا ة ف ر ع م ي ف ف ا ص ن ا ل ا و ل د ع ل ا ب ا ت ك (فالتخال او) el- 'Adl ve'l-inşâf fî ma 'rifeti uşûli'l-fıkh ve'l-iḥtilâf

İbâdiler hakkındaki bilgiyi erken dönemde Haricilerin bir kolu olarak Mâkâlât kitaplarında görebiliyoruz. Literatüre baktığımızda Hariciler hakkındaki bilgilerin, Harici olmayan kaynaklardan elde edilen bilgilerden tanınmaya ve anlaşılmaya çalışıldığını görebiliyoruz. Harici fırkalardan olan İbâdiyye hakkında da yeterince İbâdi kaynakların dikkate alınmadığı görülmektedir. Bu tespit, bu fırkanın objektif ve daha detaylı araştırılmasının bir gereklilik olduğunu ortaya koymaktadır. Havâric çok erken dönemde siyasi ve ittikâdi alanda bölünmelere ayrılmış olmasına rağmen, Havâric'in ortaya çıktığı zaman ile ilgili yeteri kadar çalışmanın olmaması da bu konudaki bilgilerin kısıtlı olmasına sebep olmuştur. Doğru veriler ortaya koymak için kaynakları mukayeseli bir şekilde incelemek gerekmektedir. Ülkemizde İbâdiler hakkında kütüphanelerimizde son dönemlere kadar bazı konular haricinde kaynak olmayışı bir eksiklik olarak önümüze çıkmaktadır. [14] Biz bu çalışmamızda bir İbâdi fıkıh usûlü kitabı olan " el- 'Adl ve'l-inşâf" adlı eseri tanıtarak İbâdiler hakkındaki çalışmalara katkıda bulunmak istiyoruz.

Vercelânî hakkındaki kaynaklar incelendiğinde " el- 'Adl ve'l-inşâf " eserinin yedi veya sekiz kopyasından bahsedilmektedir. Hakkında önemli eserleri olan Mustafa Salih Bacu bu eserin bir çok kopyası olduğunu zikreder. [15] Bu eserin bir çok şerhi mevcuttur. Eserin tam adı el- 'Adl ve'l-inşâf fî ma 'rifeti uşûli'l-fıkh ve'l-iḥtilâf 'tır. Ebü'l-Abbâs eş-Şemmâhî bu eseri Muḥtaşarü'l- 'Adl ve'l-inşâf olarak özet haline getirmiş ve

Şerhu Muhtaşari'l- 'Adl ve'l-inşâf adıyla yayınlamıştır. Bu iki yayınlanmış olan eserin Gardâye'de el-Hâc Sâlih La'lî Kütüphanesi'nde kaydı mevcuttur. [16] Daha sonra eser Ebû'l-Kâsım b. İbrâhim el-Berrâdî tarafından el-Bahşû's-şâdık ve'l-istikşâf 'an ḥakā' iḳi me'ânî Kitâbi'l- 'Adl ve'l-inşâf ismiyle yeniden şerh edilmiştir. İbâdiyye mezhebini önemli din alimlerinden olan Muhammed b. Yûsuf Ettafeyyîş Şemmahî'nin şerhine bir şerh yazmıştır. Bu eser hakkında birkaç tane daha şerh ve hâşiye yazılmıştır. Son dönem çalışmalara bakıldığında Mustafa Salih Bâcu 1995 yılında Ebû Ya 'kûb el-Vârcelânî ve fikrühü'l-uşûlî muḳâreneten bi-Ebî Ḥâmid el-Ġazzâlî adlı yüksek lisans tezini hazırlayarak Gazzâlî'nin el -Müşaşfâ 'sını karşılaştırmıştır. Bu eser fıkıh usûlü açısından önemli bir eserdir. Vercelani'n tüm eserleri gibi, el- 'Adl ve'l-inşâf adlı eseri de dilimize hala çevrilmiş değildir. Ülkemizde İbâdiyye mezhebi, âlimleri ve eserleri üzerine yeterince akademik çalışmaların yapılmadığını görüyoruz. Ülkemizde birkaç doktora ve yüksek lisans tezi dışında akademik anlamda bir çalışma mevcut değildir. Bu alanın araştırmacı ve akademisyenler için bakir bir alan olduğunu söylemek yerinde olacaktır.

Eserin Muhtevası

Eseri tanıtacağımız baskı 1984 yılında Maskat'ta basılan nüshasıdır. Üç ciltten oluşmaktadır. Umman Sultanlığı Milli Kültür Bakanlığı tarafından basılmıştır. Eseri incelediğimizde aslında ikinci cildindeki bazı konuların ed-Delîl ve'l-burhân li-ehli'l- 'uḳûl adlı kelâm kitabının bazı kısımlarının ekli olduğunu görüyoruz. İkinci cildin 131-146. sayfalarının ed-Delîl ve'l-burhân li-ehli'l- 'uḳûl adlı kitabın bölümü olduğunu görmekteyiz. Yayına hazırlayanlarının dikkatinden kaçtığını söyleyebiliriz. [17]

Eser birçok bab ve fasıldan oluşmaktadır. Her bab ve fasıl başlığı altında bazı meseleleri irdelemeye ve örnek vererek çözüm üretmeye çalışıyor. Vercelânî'n tüm eserlerinde aynı metot ve üslûbu görmek mümkündür. Birçok alanda velûd bir âlim olması eserlerine de yansımıştır. Mütakellim olması hasebiyle ittikadi konularda eserde değinmiştir. Örnek vermek gerekirse; kulların fiilleri [18] , insanların ihtilaf ettiği konular, bazı mezhepler ile ayrıştığı itikadî konular, sahabenin ihtilaf ettiği konular, iman, İslam ve din v.b konuları bu eserinde değinmiştir. [19] Kelam konuları dışında mantık ve rical dair konularda da bazı meseleleri tartıştığını görüyoruz. Takriben elli üç bab halinde konularını üç ciltte anlatmaya çalışmaktadır. Bab başlıklarının dışında fasıl ve meseleler başlığı altında da konuları daha detaylı anlatmaya ve görüşlerini deliller sunmak suretiyle anlatmaya çalışmaktadır. Akli ve nakli ilimleri ortaya koyduğu düşünceleri savunmak için azami derecede kullanmaktadır. Kendinden önceki usulcülerden farklı bir derinliğe sahip olduğunu söylemek yerinde olacaktır. Vercelânî'ye göre fıkıh usûlünün kaynakları Kur'an-ı Kerim, Sünnet ve Rey'dir. Bu kaynaklar İbâdiyye'nin teşrîf kaynaklarını oluşturmaktadır. Rey kavramından kasıt ise, İctihat, İcmâ ve kıyas oluşturmaktadır. Vercelânî'ye göre fıkıh usûlünün amacı, inanların ebedi saadete ulaşmalarını sağlamaktır. Onun yolu da naslardan hareket ederek naklî ve aklî metotları kullanarak doğru bir sonuca ulaşmaktır. İnanların ebedi saadete ulaşmaları konusunda metot ve ihtilaf farklılığı olduğunu dile getirmektedir. [20] Vercelânî ihtilafî konularda orta yolu takip eden âlimlerdendir. Genellikle bir konuda fikrini beyan etmek istediğinde o konuyla ilgili olarak önce ayet varsa ayeti, yoksa hadisleri referans göstererek anlatmaya ve izah etmeye çalışmaktadır. [21]

Vercelânî sahabe kavline yani sahabenin sözlerinde önem vererek onların belirli konulara bakışını, referans göstermeyi, metot olarak kullanmaktadır. Delil olarak istihsân kavramını kullandığını görüyoruz. [22]

İbâdiyye mezhebi için Vercelânî'n konulara bakışı çok önemlidir. Çünkü mezhep içerisindeki konumunu önemli kılan sebep ortaya koyduğu eserlerdir. Vercelânî'in ortaya koyduğu eserler İbadiyye'nin sistematik anlamda anlaşılmasını kolaylaştırmıştır. Aynı zamanda mezhep içerisinde önemli bir âlim olarak büyük bir öneme sahiptir. Birçok ibâdi kaynak incelendiğinde Vercelânî'in eserlerinin referans gösterildiği görülecektir. [23] Örneğin önemli bir hadis kitabı olan Tertîbu Müsnedi'r-Rebî' b. Ḥabîbadlı eseri İbadiyye içinde Kur'an-ı Kerim'den sonraki en güvenilir kaynak olarak kabul edilmektedir.

Bu eserin İbâdi fıkıh usûlünün bilinmesi açısından önemli bir eser olduğunu düşünüyoruz. İbâdiyye'nin fıkıh usûlü sisteminin kendi içindeki yapısının araştırmaya değer olduğu gerçeği karşımıza çıkmaktadır. Biz bu

çalışmamızda eserin her başlığını detaylı anlatmaya imkânımız bulunmamaktadır. Ancak makâsîd anlamında İbâdiyye'nin fıkıh usûlü sistematığının temelini oluşturan önemli bazı konuları ve kavramları ön plana çıkararak anlatmaya çalışacağız.

Usûl-i Fikhın Kaynakları

Vercelânî'ye göre fıkıh usûlü kaynakları Kur'ân-ı Kerim, Sünnet ve Rey'dir.

Kur'ân-ı Kerim

Kur'ân-ı Kerim' e bakışı Ehli sünnetin Kur'ân'a bakışı ile aynı şekildedir. Vahyin Peygamber kalbine Arapça ilham edildiğini ve şüphe duyulmayacak şekilde kesin olduğunu söylemektedir. Kur'ân-ı Kerim daha önceki insanların bilmediği bilgiler hakkında bilgi vermesi, tahrif edilmemiş olması, yazısının düzenli olması onun bir mucize olduğunu ispatlamaktadır. [24] Ayrıca bir insan tarafından yazılmasının mümkün olmadığını dile getirir. [25] Kur'ân-ı Kerim'in şüphe duyulmayacak şekilde Allah tarafından indirildiğini, şüphe edenin küfre girdiğini savunur. Vercelânî hangi konu olursa olsun delil olarak ilk önce ayetleri referans aldığını burada belirtmek zorundayız. Anlatmak veya çözüme kavuşturmak istediği konular ile ilgili bazen birkaç ayeti veya daha fazla ayeti muhakkak konusunu savunmak için referans gösterir. [26]

Sünnet

Sünnetin delil olarak kullanılması Vercelânî için çok ehemmiyet arz etmektedir. Bir konuda ayet referans gösterdikten sonra bahsettiği konu ile ilgili hadis varsa muhakkak onu da delil olarak kullanır. Sünnetten kasıt peygamberin davranışları, sözleri ve hadisleri kast edilmektedir. Hadislerin delil olarak kullanılmasının râvilerin belirli özelliklere sahip olanların rivayet etmesi ile mümkün olduğunu dile getirir. Hadis rivayet edenlerin belirli şartlara sahip olması gerekir. Âdil olacak, sorumluk sahibi olacak, gelen bilginin aynen olmasına dikkat edecek, yani değiştirilmemiş olması gerekir. Ayrıca rivayet edenin adalet sahibi olması gerekir. Bu olmazsa olmaz bir özelliktir. [27] İbâdiyye içerisinde râvilerin adl sıfatına haiz olması çok önemli bir özelliktir. Bu konuda bazı farklı tartışmalar olmasına rağmen, bu özellik çok önemlidir. [28]

Vercelânî'ye göre; Peygamberden gelen rivayetleri beş tanesi sahih, beş tanesi zayıf olmak üzere on kısma ayırarak anlatmaya çalışmaktadır. Sahih kategorisinde olanlar; Mütevâtir haber, haber-i ahâd, müsned haber ve mürsel haberdir. Zayıf kategorisinde olanlar ise; Zayıf haber, maktu', şaz, münker ve kizbdır . [29] Vercelânî sadık haber ve yalan haber konusunu ve bu haber çeşitlerinin vasıflarını detaylı bir şekilde bir bab altında anlatmaya çalışıyor. Sâdik haberin altı çeşidi olduğunu bu başlık altında farklı bir tanımlama ve kapsam üzerinden yapıyor. Bunları şöyle sıralıyor: Allah'tan gelen haberler, mucizelerle desteklenmiş peygamberden gelen haberler, Ümmetin delâlet üzerine buluşamayacağına dair söylenmiş olduğuna dair doğru haberler, kalabalık bir grubun olduğu yerde söylenen ve bu grup içerisinde sessiz olmayacak ve muhakkak itiraz edecek insanların olduğu bir yerde söylenen sözler veya bize gelen haberler, Peygamberin huzurunda konuşulan haberlere peygamberin sessiz kalmış olduğu haberlerdir. Çünkü Peygamberin huzurunda söylenen sözler yanlış ise Peygamber karşı çıkacaktır. Peygamber yanlışın olduğu yerde sessiz durmayacağı kesindir. Son olarak tevatür yoluyla gelen haberlerdir. Vercelânî'ye göre tevatür cihetindeki bilgiler sâdik olmaktan daha evlâdır. [30] Yalan (kizb) haberlerin de altı şekilde olduğunu sıralıyor. Bunlar: Birincisi aklın mümkün kılmadığı bir şeyin söylenmiş olması, yani zıt veya aynı anda bir şeyin farklı ve çelişkili bir şekilde söylenmiş olması, ikincisi, hislerle ve duygusal bir şekilde gelen haberler, üçüncüsü, sadık haber özelliğine sahip altı haberin zıttı olan haberler, dördüncüsü insanın sınırlarını aşan durumlarda gelen haberler, insanların çoğunun bilmediği, görmediği bir ülkeden gelen büyük haberler, altıncı olarak insanoğlunun hakkında bilgi vermesi imkansız olan haberlerdir. Örneğin; dünyadaki kum tanesi sayısı veya yağan her bir damla yağmurun sayısını bilmek gibi konular bu vasıfları taşıyor. [31] Vercelânî nakli ilimleri delil gösterdiği her konuda aklı asla devre dışı bırakmıyor. Beşeriyetin ortak paydası olan aklın ehemmiyetini konusunu anlatma ve ispatlama noktasında sürekli kullanıyor. Müçtehidin özellikleri arasında aklın çok önemli olduğunu dile getiriyor. [32]

Rey (ictihâd), İcmâ, Müctehid, Kıyas, İstihşân ve İstidlâl Kavramları

Rey kavramından kasıt âlimlerin bir konudaki görüşleri ve karar vermeleri anlamında gelir. Vercelâni fıkıh sisteminde Rey ictihâd, icmâ ve kıyas ile alınan kararların, görüşlerin genel adıdır.

İcmâ, İctihâd, Müctehid

Vercelânî'ye göre iki çeşittir. Birincisi özel, ikincisi kamuya ait olan genel icmâdır. Âlimlere özgü olan fikir birliğine icmâ denir. İcmâ özel veya genel olsun mütevâtür sünnet gibidir. Kamuya ait olan konular asla âlimlerin söylediği ile çelişmez. İcmâ, âlimler ve fakihlerin dinin inşası üzerine kurduğu hükümlerin genel adıdır. İcmâ âlimlerin fikir birliği olduğu gibi, ihtilaf ise âlimlerin ihtilafıdır. Bir gruplaşma ve bozulmayı icmâ ortadan kaldırılabılır. İcmâ âlimlerin çoğunluğunun karar alması ile ilgilidir. Bir muhalefet ortaya çıksa bile bunun hoş görülmesi gerektiğine inanır. Ancak muhalefetin argümanlarını temellendirmesi gerekir. İcmânın nasıl yapacağı konusunda Vercelânî bize şöyle bilgi aktarıyor. İcmânın yapılması için konuşulan konun Kur'ân-ı Kerim ve Peygamberin sünnetinde geçmemiş olması gerekir. İcmâ için müctehidlerin çok çaba sarf etmeleri gerektiğine inanır. Âlimlerin çoğu bir konuda karar verirse ve bazıları sessiz kalırsa bu karar icma olur. Sessiz kalan âlimler karar ilan edilmediği sürece itirazlarını delil sunmak suretiyle savunabilirler. Ancak karar açıklandıktan sonra geçersiz olur. [33]

Vercelânî icmâ ve müctehid kavramlarını iç içe anlatıyor. İcmâ için uygun olan müctehitlerin özelliklerini kendisinden önceki İbâdi âlim ve hocası Ebû'r-Rebî Süleymân b. Alî b. Yahlef el-Mezâtî (ö. 471/1078-79) kaynak göstererek sıralamaktadır. Müctehid olacak kişinin, nass ve akla dayalı çıkarımlarda bulunmak ve delil sunma kabiliyetinde olmalıdır. Müctehid aynı zamanda hem usûlü fıkıh hem de usulü diyânet konularına hâkim olmalıdır. Genel, özel şer'i ve ahkam konularına hâkim olmalıdır. Emir ve yasaklar ve nâsih konularında bilgi sahibi olmalıdır. Arapçaya hâkim olacak, nahif ve lügat bilgisine sahip olmak zorundadır. Bunların yanında Kur'ân ve sünnete hâkim olmalıdır. [34] Bu özelliklere sahip olmayan biri müctehid olarak kabul edilmemelidir.

İctihâd, bir konu hakkındaki bilgi eksikliğini gidermek için verilen çabanın, çalışmanın diğer adıdır. Bu çaba değerli bir çabadır. Çünkü hakikat birdir. Vercelânî'ye göre, bir konuda ictihâd yapılması için o konun Kur'ân, sünnet ve icmâda geçmemiş olması lazımdır. Vercelânî, ictihâd şeriâtın asıl konularında gerek olmadığını savunur. Çünkü bunlar bellidir. İctihâd fer'i konularda yani usûle dönük konularda ancak yapılması gerektiği görüşü dile getirir. [35]

Vercelânî'ye göre ümmetin içinde ihtilafların çıkması doğaldır. Buna rahmet gözüyle bakılmalıdır. İhtilaf olmaz, Kur'an'da her şey yazılmıştır. Bunun dışında konuşmaya gerek kalmadığı gibi görüşü savunanlara karşı çıkar. [36] Allah'ın ictihâd konusunda cevaz verdiğini bildirir. Bunların şeriâttan sayıldığını savunur. [37] Bu konuda farklı düşen âlimleri isim vererek eleştirir. [38]

Kıyas

Vercelânî'ye göre, kıyas bir konu hakkındaki bilginin diğer bir konuya taşınması veya tatbik edilmesi anlamına gelir. Lügat anlamında "eşitlemek" manası taşır. Kıyas doğru olanı içermelidir. Yanlış olanı iptal etmelidir. Vercelânî bazı felsefecileri kıyas tanımlarken ortaya koyduğu öncüllerin yanlış olduğunu dile getirerek onları eleştirmektedir. Bazı insanların kıyas konusunda ihtilafa düştüğünü savunur. Bazılarının bu yolla diğerlerinin fikirlerini geçersiz saydığını açıklamaktadır. [39]

Vercelâni kıyas metodunun delilini Kur'ân-ı Kerimden bize bildirmektedir: " Ehl-i kitap'tan inkâr edenleri ilk sürgünde yurtlarından çıkaran O'dur. Siz onların çıkacaklarına ihtimal vermemiştiniz. Onlar da kalelerinin kendilerini Allah'a karşı koruyacağını sanmışlardı. Ama Allah'ın azabı hiç beklemedikleri bir yerden geliverdi; Allah yüreklerine korku düşürdü, öyle ki evlerini hem kendi elleriyle hem de müminlerin elleriyle yıkıyorlardı. O halde ibret alın, ey akıl sahipleri!". [40] "اوربت عا اي يلوأ راصبألا" geçen " itibar" kavramının kıyas olduğunu söylemektedir. [41]

Vercelânî Peygamber ve Hz. Ömer arasında geçen oruç ile ilgili konuşmayı delil olarak sunmaktadır. Hz. Ömer Peygambere "hanımını öpen birinin orucunun bozulup bozulmayacağını " sormuştu. Peygamberde buna karşılık başka bir soruyla cevap vermişti. Bu ikili diyaloglardan Peygamberin sahabelerine kıyası öğretmek istediğinin anlaşılması gerektiğini savunur. [42]

Vercelânî kıyası aklî ve şer'î olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Şer'î olanı da "gizli" ve "açık" olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Açık olanı "illeti nasla" belli olan, diğerini de "illeti istinbâtla" belli olan olmak üzere ikiye ayırmaktadır. Gizli olanı da "benzerine kıyas", diğerini de "istihsân" olarak açıklamaktadır. [43]

İstihsân

Vercelânî'ye göre, istihsân gizli kıyasın bir çeşididir. Ona göre bu istihsân kavramının delil olarak kabul edilmesinde bazı tartışmalar mevcuttur. Bazı âlim ve kelimcilerin istihsânı delil kabul ederken, bazılarının kabul etmediğini dile getirir. İstihsânı genelde fer'î konularda örnek vererek açıklamaya çalışmaktadır. [44]

İstidlâl

Vercelânî gerek akli gerek şer'î delilleri sunmaya çalışırken sunduğu metodu istidlâl olarak kabul etmektedir. İctihâd yapacak kişinin belirli özellikleri istidlâl yapmak için gerekli olduğunu savunur. İstidlâlden kastımız istikrâ'dır. Tüm külli önermeleri hesaba katarak bir maksada ulaşma hedeflenmektedir. Vercelânî külli istikrâ metodunu kullanarak bir amaca ulaşmaya çalıştığını söyleyebiliriz. [45]

Sonuç

Bu çalışmamızda aşağıdaki sonuçlara ulaşılmıştır.

Genelde İbâdiyye mezhebinin özelde de Vercelânî gibi önemli bir âlimin ülkemizde tanıtılmasının elzem olduğunu düşünüyoruz. Bu konuda yeterince çalışma yapılmamıştır. Aynı zamanda eserleri dilimize çevrilmelidir. Vercelânî'nin " el- 'Adl ve'l-inşâf" adlı eserinin fıkıh usûlü açısından önemli bir eser olduğunu, muhtevası, anlatış tarzıyla araştırmaya değer bir eser olduğu ortaya çıkmıştır. İbâdi bir âlim olmasına rağmen ehl-i sünnet âlimlerinin fıkıh usûlü kitaplarından çokta farklı bir kitap olmadığı konuları işleyiş tarzında, şer'î hükümleri açıklama metodunda ve kullandığı kavramlarda görmemiz mümkündür . Külli istikrâ metodunu kullanması eğitim aldığı Kurtuba ve Gırnata gibi yerlerde aldığı eğitimin etkisinin olduğunu göstermektedir. Aldığı Endülüs eğitim mantığını, işlediği konularda görmemiz mümkündür .

KAYNAKÇA Ahmet Özdemir. İbâdiyye'nin Ana Hadis Kaynağı Rebî'b B. Habîb'in Müsnedi . Mardin: Şırnak Üniversitesi, 1. Basım, 2018. Ahmet Özdemir. "İbâdiyye'nin Erken Dönem Hadis Kaynakları". Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18/36 (Şubat 2019), 526-556. Bekir b. Said A'veşt. Dirâsâtun islâmiyyetun fi usûli'l-ibâdiyye . 1 Cilt. Cezayir: Matbaatu'l-Ba's, 1982. Ebu'l-Abbâs Ahmet b. said Dercînî. Tabakâtu'l- Meşâyih bi'l-Mağrib, Thk. İbrahim Tallay . 2 Cilt. Kasantine-Cezayir: Matbaatu'l-Ba's, 1974. Ebû'l-Kâsım b. İbrâhîm el-Berrâdî. el-Cevâhirü'l-muntekât. Thk. Ahmet b. Suud es-Siyabi . Londra: Daru'l Hikme, 1. Basım, 2014. Enver b. Umarihi – Ahmed Fayzî. Ebû Ya'kûb Yûsuf b. İbrâhîm el-Vercelânî ve Devrihi fil fikr el-İbâdiyye . Cezayir: Camiâtu's-şehid Hamehu Li-Hader, 2018. Ethem Ruhi Fiğlalı. İbâdiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri . Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Doktora Tezi, 1983. Ethem Ruhi Fiğlalı. "İbâziyye". 19/256-261. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1999. Muştafa b. Şâlih Bâcû. Ebû Ya'kûb el-Vercelânî ve fikrühü'l- usûlî mukârene bi-Ebî Hâmid el-Gazzâlî . Umman Sultanlığı- Maskat: Vizâretü't-Türâsi'l-Kavmî ve's-Sekâfe, 2. Basım, 2007. Mustafa Salih Bacu. "Ebû Yâ' kub Yusuf b. İbrâhîm es-Sedrâtî el-Vercelânî . 43/50-51. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2013. Rabia Peker. İbâziyye'nin Hadis Anlayışı . Uludağ Üniversitesi, 2019. Süleyman Akkuş, Feyza Doğruiyol. "Bir İbâzî Âlim Ebû Ya'kûb el-Vercelânî'nin ed-delîl ve'l-burhân'ı Bağlamında İbâziyye'nin Temel Görüşleri". Sakarya İlahiyat Fakültesi Dergisi 21/39 (Haziran 2019), 117-147. Vercelânî, Ebu Yâ' kub Yusuf b. İbrâhîm es-Sedrâtî. ed-Delîl ve'l-burhan, Thk. salim b. hamed el-Harisi . 1-3 Cilt. Uman: Vizâretü't Turâs ve Sekafetu, 2. Basım, 2006. Vercelânî, Ebu Yâ' kub Yusuf b. İbrâhîm es-Sedrâtî. el- 'Adl ve'l-inşâf fi ma ' rifeti usûli'l-fıkıh ve'l-ihtilâf . 1-3 Cilt.

Umman Sultanlığı- Maskat: Vizâretü't Turâsî'l- Kavmî ve Sekâfet'i, 1984. [1] Mustafa Salih Bacu, " Ebû Yâ' kub Yusuf b. İbrâhîm es-Sedrâtî el- Vercelânî (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2013), 43/50-51. [2] Ebu'l-Abbâs Ahmet b. said Dercînî, Tabakâtu'l- Meşâyih bi'l-Mağrib, Thk. İbrahim Tallay (Kasantine-Cezayir: Matbaatu'l-Ba's, 1974), 2/295-296.

KAYNAKÇA

Ahmet Özdemir. İbâdiyye'nin Ana Hadis Kaynağı Rebî'b B. Habîb'in Müsnedi . Mardin: Şırnak Üniversitesi, 1. Basım, 2018.

Ahmet Özdemir. "İbâdiyye'nin Erken Dönem Hadis Kaynakları". Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 18/36 (Şubat 2019), 526-556.

Bekir b. Said A'veşt. Dirâsâtun islâmiyyetun fi usûlî'l-ibâdiyye . 1 Cilt. Cezayir: Matbaatu'l-Ba's, 1982.

Ebu'l-Abbâs Ahmet b. said Dercînî. Tabakâtu'l- Meşâyih bi'l-Mağrib, Thk. İbrahim Tallay . 2 Cilt. Kasantine-Cezayir: Matbaatu'l-Ba's, 1974.

Ebü'l-Kâsım b. İbrâhîm el-Berrâdî. el-Cevâhirü'l-müntekât. Thk. Ahmet b. Suud es-Siyabi . Londra: Daru'l Hikme, 1. Basım, 2014.

Enver b. Umarihi – Ahmed Fayzî. Ebû Ya'kûb Yûsuf b. İbrâhîm el-Vercelânî ve Devrihi fil fikr el-İbâdiyye . Cezayir: Camiâtu's-şehid Hamehu Li-Hader, 2018.

Ethem Ruhi Fiğlalı. İbâdiyye'nin Doğuşu ve Görüşleri . Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Doktora Tezi, 1983.

Ethem Ruhi Fiğlalı. "İbâziyye". 19/256-261. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 1999.

Muştafa b. Şâlih Bâcû. Ebû Ya'kûb el-Vercelânî ve fikrühü'l- uşûlî muḳârene bi-Ebî Ḥamid el-Ġazzâlî . Umman Sultanlığı- Maskat: Vizâretü't-Turâsî'l-Kavmî ve's-Sekâfe, 2. Basım, 2007.

Mustafa Salih Bacu. "Ebû Yâkub el-Vercelânî". Ebu Yâ' kub Yusuf b. İbrâhîm es-Sedrâtî el-Vercelânî . 43/50-51. Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2013.

Rabia Peker. İbâziyye'nin Hadis Anlayışı . Uludağ Üniversitesi, 2019.

Süleyman Akkuş, Feyza Doğruyol. "Bir İbâzî Âlim Ebû Ya'kûb el-Vercelânî'nin ed-delîl ve'l-burhânı Bağlamında İbâziyye'nin Temel Görüşleri". Sakarya İlahiyat Fakültesi Dergisi 21/39 (Haziran 2019), 117-147.

Vercelânî, Ebu Yâ' kub Yusuf b. İbrâhîm es-Sedrâtî. ed-Delîl ve'l-burhan, Thk. salim b. hamed el-Harisi . 1-3 Cilt. Uman: Vizâretü't Turâs ve Sekafetu, 2. Basım, 2006.

Vercelânî, Ebu Yâ' kub Yusuf b. İbrâhîm es-Sedrâtî. el- 'Adl ve'l-inşâf fî ma 'rifeti uşûlî'l-fıkh ve'l-ihtilâf . 1-3 Cilt. Umman Sultanlığı- Maskat: Vizâretü't Turâsî'l- Kavmî ve Sekâfet'i, 1984.

[1] Mustafa Salih Bacu, " Ebû Yâ' kub Yusuf b. İbrâhîm es-Sedrâtî el- Vercelânî (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2013), 43/50-51. [2] Ebu'l-Abbâs Ahmet b. said Dercînî, Tabakâtu'l- Meşâyih bi'l-Mağrib, Thk. İbrahim Tallay (Kasantine-Cezayir: Matbaatu'l-Ba's, 1974), 2/295-296.

[1] Mustafa Salih Bacu, " Ebû Yâ' kub Yusuf b. İbrâhîm es-Sedrâtî el- Vercelânî (Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi, 2013), 43/50-51.

[2] Ebu'l-Abbâs Ahmet b. said Dercînî, Tabakâtu'l- Meşâyih bi'l-Mağrib, Thk. İbrahim Tallay (Kasantine-Cezayir: Matbaatu'l-Ba's, 1974), 2/295-296.